

тів (утворень) та їх ознаки, що досліджуються (пізнаються) експертом певними методами та засобами для вирішення питань слідчого (суду), із застосуванням спеціальних знань. Залежно від етапу експертного дослідження О. с. е. поділяють на кінцеві та проміжні. За інформативністю О. с. е. розподіляються на високоінформативні, середньоінформативні, малоінформативні та непридатні для експертного дослідження. Окрему групу О. с. е. становлять мікрооб'єкти, які мають малі розміри (до 2,0 мм), завдяки чому їх виявлення, вилучення та дослідження неможливе без використання СТЗ.

Лит.: Шляхов А. Р. Классификация судебных экспертиз. Волгоград, 1980; Зинин А. М., Майлис Н. П. Судебная экспертиза. М., 2002; Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі. Х., 2004.

Г. К. Авдеева.

ОБІГ ЗБРОЇ НЕЗАКОННИЙ – протиправні діяння, що являють певний цикл операцій – незаконне виробництво, виготовлення зброї, торгівля, продаж, колекціонування, експонування, облік, збереження, носіння, перевезення, транспортування, використання, вилучення, знищення, ввезення зброї на територію держави і вивезення за її межі. О. з. н. об'єднує всі види правопорушень, які пов'язані з нелегальним, недозволеним поводженням зі зброєю, за порушення якого законодавством України передбачена адміністративна або кримінальна відповідальність. О. з. н. є похідним від законного, тісно пов'язаний з ним і залежить від організації законного обігу та ефективності

контролю над ним. У незаконний обіг зброя переходить із законного, під яким слід розуміти виготовлення, збут, передачу, придбання, зберігання, носіння, перевезення, ремонт, застосування, знищення зброї, їх порядок регламентується законами, постановами Уряду, нормативними документами, інструкціями та наказами, здійснюються під контролем ліцензійно-дозвільної системи. О. з. н. поділяються на два види: 1) пов'язані із учиненням адміністративних правопорушень; 2) пов'язані із порушенням кримінально-правових заборон, за вчинення яких передбачена кримінально-правова відповідальність. Перший вид незаконних дій, пов'язаний із учиненням адміністративних правопорушень (статті 190–195, 195² КУпАП). За ці дії винні підлягають притягненню до адміністративної відповідальності. Другий вид обігу зброї є кримінальним, оскільки включає дії, що порушують кримінально-правові заборони та за вчинення яких передбачено кримінально-правову відповідальність (статті 201, 262–264, 410, 413, 414 КК України). Усі зазначені вище дії становлять О. з. н., що являє собою певний процес, який передбачає виробництво зброї і подальший її рух від виробника – як державного, так і кримінального – далі рух до споживача – легального (МО України, МВС України, СБУ та ін.) або нелегального, а також процес користування зброєю, підтримання його у справному стані, перехід від одного власника до ін., аж до її знищення. Структурними елементами О. з. н. виступають: виробництво або виготовлення, збут (передача), придбання, зберігання, носіння, перевезення, застосу-

вання, ремонт, використання, знищення та ін. Предметом злочинного посягання злочинів, передбачених статтями 201, 262–264, 410, 413, 414 КК України, є вогнепальна зброя, до якої належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї (крім гладкоствольної мисливської), призначені для механічного ураження живої цілі на відстані, а також знищення чи ушкодження навколишнього середовища, для здійснення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згорянні вибухової речовини – пороху чи ін. спеціальних горючих сумішей. Вона може бути як саморобною (кустарного виготовлення), так і виготовлена промисловим способом (заводським). Предметом злочину, передбаченого ст. 264 КК України, крім зазначених вище видів вогнепальної зброї, може бути також і гладкоствольна мисливська вогнепальна зброя та бойові припаси до неї. У тих випадках, коли вирішення питання, чи є зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами відповідні предмети, вимагає спеціальних знань, по справі слід призначити та провести судову експертизу у відповідній експертній установі. Бойова зброя може бути традиційною (вогнепальна, холодна, пневматична, металеві, запалювальна, ракетна, торпедна, міни, артилерійське озброєння) і нетрадиційною (лазерна, електромагнітна, психотропна), зброєю масового ураження (ядерна, хімічна, біологічна). Спосіб учинення злочину являє собою систему дій щодо підготовки, вчинення і приховування злочину, яка детермінована умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними властивостями

особи і спрямована на досягнення бажаного результату. Підготовчі дії при О. з. н. починаються з моменту виникнення злочинного наміру в злочинця й прийняття рішення про вчинення таких злочинів. У ході підготовки злочинці ретельно вивчають об'єкт майбутнього злочину: режим роботи підприємства, установи; маршрути, час і засоби пересування особи, яка має доступ до сховищ озброєння; наявність технічних засобів захисту й охоронної сигналізації, наявність сейфів та спеціальних захисних сховищ. Для вчинення О. з. н. здобувається зброя, проводяться консультації, встановлюються контакти з правоохоронцями, а також особами, які мають доступ до зброї, підшукується транспорт, готуються технічні засоби для злочину, виведення з ладу засобів охоронної сигналізації. Вчинення злочину ретельно планується, до злочинних дій нерідко втягується значна кількість осіб, розподіляються ролі учасників учинення злочину. Приховування слідів злочину здійснюється на всіх етапах злочинної діяльності. При підготовці до О. з. н. відбувається маскування зовнішніх ознак (маски, додаткові аксесуари, форма співробітників поліції та ін.), підшукування одягу і взуття, придбання або підготовка наявних ТЗ для швидкого відходу з місця злочину. На стадії вчинення злочину вживають заходів, спрямованих на приховування слідів на місці злочину. Після закінчення злочину знищуються одяг, предмети, що використовувалися при вчиненні злочину, підробляються документи, що засвідчують особу, змінюються місце проживання і роботи, вчинюється тиск на потерпілих і свідків,

приховується викрадене, знищуються маркувальні позначення та упакування. У ряді випадків механічної обробки зазнають внутрішні стінки каналу ствола для позбавлення можливості ідентифікації даного екземпляра зброї. Прийоми приховання злочину при заволодінні предметами озброєння шляхом зловживання службовим становищем особою, у віданні або під охороною якої знаходиться така зброя, полягають у здійсненні підроблення у звітних документах про рух предметів озброєння чи комплектуючих деталей. Обстановка вчинення О. з. н. включає місце і час їх учинення, умови зберігання й охорони предметів озброєння, обставини, що сприяють О. з. н. Залежно від об'єктів злочину вчинюються: на заводах – виготовлювачах предметів озброєння, у військових підрозділах, правоохоронних органах, мисливських колективах, спортивних товариствах, комерційних структурах, навчальних закладах, охоронних і детективних підприємствах, а також на підприємствах, що мають вогнепальну зброю і боєприпаси для проведення виробничих, рятувальних, дослідницьких робіт, навчання й охорони. Типовими слідами для О. з. н., крім традиційних слідів, таких, як сліди рук, ніг, ТЗ, знарядь злому, слідів застосування вогнепальної зброї, можуть бути також сліди збройового змащення, окремі екземпляри боєприпасів, деталей і вузлів викраденої зброї і ВП, ємності для зберігання і перевезення зброї (боєприпасів), їх частини, пакувальні матеріали, частки вибухових речовин тощо. Сліди можуть бути залишені злочинцями не тільки на місці злочину, а й за його межами, недалеко від нього, де

зручно позбутися непотрібних предметів. На викинутих об'єктах можуть бути залишені сліди пальців рук підозрюваних, їхнє волосся, ін. біологічні об'єкти. О. з. н. належить до розряду «чоловічих злочинів», абсолютна більшість таких злочинів, як правило, вчинюється чоловіками. Мають місце одиничні випадки, коли у вчиненні такого злочину брала участь жінка і, як правило, її роль полягала у вчиненні підготовчих дій. Споживчі властивості вогнепальної зброї як предмета злочинного посягання впливають на виникнення у певної категорії громадян злочинного інтересу до цих виробів, вибір ними відповідного способу вчинення і приховування злочину. Врахування цих властивостей допомагає у висуненні версій щодо особи злочинців, їх кількості, віку, мотивів та цілей. Підставою для можливих версій про особу невідомого злочинця може слугувати конкретний предмет посягання. У даному випадку це досягається вирішенням таких питань: особи якої категорії найчастіше посягають на подібний предмет, хто може бути найбільш зацікавлений у його заволодінні та ін.

Розслідування О. з. н. визначається сформованими слідчими ситуаціями, найбільш типовими серед яких є такі: 1) факт О. з. н. виявлено і особа, яка вчинила такий злочин, затримана на місці події або незадовго після вчинення злочину. Це прості ситуації, які зазвичай складаються, коли сам злочин і особа, яка його вчинила, очевидні, відомі від самого початку розслідування. Діяльність слідчого спрямована на збирання і процесуальне закріплення доказів причетності особи до вчиненого

злочину – встановлення конкретних обставин події, їх дослідження, оцінка і використання з метою одержання нових даних; 2) факт О. з. н. виявлено, є відомості про особу, яка його вчинила, проте злочинець зник із місця події. Осн. напрямом розслідування є дослідження матеріальної обстановки на місці події, виявлення, збирання і фіксація доказової та орієнтуючої інформації про подію злочину і особу злочинця, який зник. Дії слідчого мають бути спрямовані на організацію переслідування злочинця по «гарячих слідах» і його затримання, а також на збирання даних, що характеризують особу розшукуваного, виявлення його зв'язків, встановлення можливого місцезнаходження або появи злочинця, вжиття заходів щодо затримання особи і доставлення її до слідчого; 3) факт О. з. н. виявлено, проте відомості про особу, яка вчинила злочин, відсутні. Для таких ситуацій характерний високий ступінь інформаційної невизначеності – відсутність даних про особу, а коло ін. джерел для пошуку злочинця вкрай обмежене. Кримінальне провадження розпочинається за фактом виявлення злочину, при відсутності особи, підозрюваної в його вчиненні. Головними завданнями є встановлення особи злочинця, його розшук, затримання і викриття. Діяльність слідчого має бути спрямована на виявлення й систематизацію максимальної кількості доказової та орієнтуючої інформації, що характеризує особу злочинця і подію злочину.

Слідчі ситуації є основою для розроблення типових слідчих версій та алгоритму дій слідчого у кожній із них. У ситуації, коли виявлено ознаки проникнення в приміщення, де зберігають-

ся предмети озброєння, і факт їх крадіжки, слідчий повинен насамперед визначити коло осіб, серед яких слід вести пошук злочинця. Висуваються і перевіряються такі версії: а) злочин учинено злочинцями, які не мають доступу до сховища, проте вони мають інформацію про систему охорони об'єкта, розташування внутрішніх приміщень, місця складування предметів озброєння; б) злочин учинено особами, які мають на підставі службових обов'язків доступ у приміщення, де зберігаються предмети озброєння. Послідовність і оптимальний комплекс слідчих (розшукових) дій та ін. заходів у даній ситуації можуть виглядати таким чином: 1) огляд місця події; 2) допит свідків-очевидців, співучасників (якщо є такі); 3) допит осіб, що можуть надати відомості про злочинця і його спосіб життя (родичів, колег по службі, знайомих); 4) затримання і обшук особи підозрюваного; 5) допит підозрюваного; 6) обшук за місцем проживання, роботи тощо; 7) одержання вільних і експериментальних зразків для порівняльного дослідження; 8) при необхідності призначення криміналістичних експертиз та ін. При розслідуванні О. з. н. залежно від ситуації та наявної доказової інформації проводяться слідчі (розшукові) дії, НСРД і тактичні операції. Для отримання доказів особливого значення набувають огляд місця події, огляд вогнепальної зброї, бойових припасів і вибухових речовин, допит підозрюваного, свідків і потерпілих, обшук особи підозрюваного, обшук приміщень, пред'явлення для впізнання, призначення необхідних судових експертиз. Найпоширенішими судовими експертизами

при розслідуванні цієї категорії злочинів є: судово-балістична, вибухово-технічна, експертиза металів і сплавів, хімічна, судово-товарознавча, технічна експертиза документів; судово-почеркознавча; трасологічна та ін.

Лит.: Плєскачевський В. М. Оружжє в криміналістиці: поняттє и класифікація. М., 2001; Бычков В. В. Кримінальний оборот оружжя и боеприпасов: поняттє, кваліфікація и расследование. М., 2015; Цивільна зброя в Україні: міфи та реальність. Українська дійсність і міжнародний досвід легалізації та контролю / Г. Ф. Герєга, О. О. Зарубінський та ін. К., 2015; Діденко С. В. Адміністративно-правове забезпечення обігу і застосування зброї в Україні. Теорія і практики. Херсон, 2016.

В. М. Шевчук.

ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ НЕЗАКОННИЙ – злочини, пов’язані з процесом обігу наркотичних засобів, що являє закінчений цикл операцій – від незаконного виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або пересилання наркотиків до їх реалізації споживачу. Кримінальна відповідальність за злочини, пов’язані з О. н. з. н., встановлена статтями 305–322 КК України. Предметом злочинного посягання злочинів, пов’язаних із О. н. з. н., є наркотичні засоби, під якими розуміють рослини, сировину або речовину природного, синтетичного і напівсинтетичного походження (фізична ознака), що мають властивість впливати на ЦНС, призводять до стану особливого сп’яніння і наркотичної залежності (медична ознака), класифікуються в міжнародних конвенціях, спеціальних нормативних актах і віднесені до зазначеної категорії

Комітетом по контролю наркотиків МОЗ України (юридична ознака), а зловживання ними ставить під загрозу народне здоров’я (соціальна ознака). Наркотичні засоби залежно від джерел їх походження поділяються на три групи: 1) рослинного походження; 2) синтетичного походження; 3) напівсинтетичного походження. Найбільшого поширення в Україні набули макова соломка, опій-сирець, опійний розчин, марихуана, ефедрин, гашиш, ЛСД, метадон, героїн, кокаїн, «екстазі». Особливу небезпеку становить поява нових синтетичних наркотиків, намітився перехід до «важких» наркотиків (опіум, героїн, кокаїн), а також до синтетичних препаратів. Переважна більшість таких злочинів, як правило, вчинюється з попередньою підготовкою. Підготовчими діями є: вибір місця і способу вчинення злочину; вибір засобів для виготовлення наркотиків; вибір місця для зберігання наркотиків; вибір об’єкта для їх збуту; розробка плану вчинення злочину; підшукування співучасників і розподіл ролей. Дії із безпосереднього вчинення диференціюються на декілька різнопланових способів, що утворюють самостійні склади злочинів: незаконне виготовлення, придбання, у т. ч. шляхом розкрадання, крадіжок; зберігання, перевезення, пересилка, збут наркотичних засобів; контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів. Дії із безпосереднього виготовлення наркотичних засобів обумовлені особливостями виду наркотику. Можна виділити: 1) незаконне виготовлення шляхом витягу з медичних препаратів; 2) виготовлення із незаконно вирощених наркомістких культур; 3) виготов-

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2
В27

Редакційна колегія 20-го тому:

В. Ю. Шепітько (голова),
В. А. Журавель (заступник голови),
В. О. Коновалова, В. В. Тіщенко,
В. М. Шевчук, Б. В. Щур

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. — .
ISBN 978-966-937-048-8

Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2018. — 952 с. : іл.

ISBN 978-966-937-250-5

Видання є систематизованим зведенням про поняття, категорії, теорії та вчення криміналістики, судової експертизи та юридичної психології, їх окремі засоби, прийоми, методи та рекомендації. Розглядається теоретико-методологічне підґрунтя наукових концепцій та практика реалізації криміналістичних, психологічних та експертних методів, методик і технологій. Наводяться відомості про наукові та інші видання з криміналістики, судової експертизи та юридичної психології. Надаються довідкові дані про відомих українських та зарубіжних учених.

Розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, співробітників органів кримінальної юстиції, судових експертів, судових психологів, а також усіх, хто цікавиться проблемами криміналістики, судової експертизи та юридичної психології.

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2

ISBN 978-966-937-250-5 (т. 20)
ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2018
© Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, 2018
© Національний юридичний університет імені Яро-
слава Мудрого, 2018
© Видавництво «Право», 2018